

³⁸ Антонович В. Б. Исследование о городах в Юго-Западной России по актам 1432-1798. – К., 1870. – С. 66.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Див.: Антонович В. Б. Последние времена козачества на правой стороне Днепра // Моя сповідь: вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – С. 287-372.

Резюме

У статті розглядаються здобутки В. Б. Антоновича у галузі дослідження українського звичаєвого права. Автор статті встановлює особливості утворення, еволюцію і характерні риси українського звичаєвого права.

Ключові слова: українське звичаєве право, правовий звичай, копний суд.

Résumé

В статье рассматриваются достижения В. Б. Антоновича в отрасли исследования украинского обычного права. Автор статьи устанавливает особенности образования, эволюцию и характерные черты украинского обычного права.

Ключевые слова: украинское обычное право, правовой обычай, копный суд.

Summary

In the article is examined achievements of W. B. Antonovich in the sphere of the ukrainian commen law. The author of the article sets the features of education, evolution and personal touches of the ukrainian commen law.

Key words: ukrainian commen law, legal consuetude, «kopniy» court.

Отримано 13.05.2010

A. M. СТАРИК

Анатолій Михайлович Старик, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Головним показником зрілості будь-якої науки, включаючи право і філософію, є наявність у неї са-
мосвідомості, тобто усвідомлення науковою самою себе як особливого пізнавального інструменту, за допомо-
гою якого людина не лише набуває нові знання про світ, а й виробляє нові способи практичної зміни цього
світу відповідно до тих цілей і завдань, які ставляться суспільством з урахуванням наявних соціальних по-
треб та інтересів. Ці потреби й інтереси не завжди зумовлені прагненням створити щось нове, позитивне;
нерідко вони бувають викликані прагненням подолати щось негативне, зжиле себе, яке гальмує соціальний
розвиток, перешкоджає переходу до нового і бажаного. Сюди відноситься боротьба з хворобами, зло-
чинністю, поліпшення способу і якості життя за рахунок відмови від вантажу традицій, від влади тиранів і
диктаторів, подолання суворих природних умов життєдіяльності та багато іншого. Отже, вирішуючи те чи
інше пізнавальне завдання, ми завжди повинні знати, від чого відмовляємося і до чого йдемо. По-іншому,
будь-яка наукова проблема має дві сторони, одна з яких пов'язана з боротьбою проти чого-небудь негативно-
го, а інша – із утвердженням чого-небудь позитивно нового.

Зазвичай наша увага загострюється на прагненні до ідеального образу дійсності, а не на ухиленні від
поганого сьогодення. У результаті виникає небезпека несамокритичного ставлення до власних пізнавальних
можливостей, що є негативним рухом у бік мовби заздалегідь запрограмованих пізнавальних тупиків (псев-
донаукових міфів і т.п.). Тому в цій статті основний акцент буде робитися на необхідності комплексного
підходу до вивчення людської особистості, що враховує позитивні та негативні якості людини, що змінюють-
ся в онто- і філогенезі. Згідно з таким підходом до питання про людську особистість у нашій статті головною
метою є пізнавальна оцінка особистості як складної та суперечливої соціально-психологічної та соціально-
культурної цілісності, яка живе за законами часу індивідуальної (вікової) життєдіяльності і за законами істо-
ричного часу. Ця мета визначає і постановку конкретного завдання, а саме: опис і пояснення в соціально-
філософському та правовому контекстах взаємозв'язку позитивних і негативних якостей людської особис-
тості.

За мірками історичного часу проблема людини як вихідного компонента людського суспільства почала
фігурувати в філософії відносно недавно. Її поява відноситься до рубежу XVIII-XIX століть. Саме тоді заро-
джується філософська антропологія як самостійна філософська дисципліна. Представники філософської ан-
тропології розглядали поняття «людина» в якості центрального філософсько-світоглядного поняття і ствер-
джували, що тільки виходячи з цього можна розробляти систему філософських уявлень про світ¹.

Вперше антропологічний принцип у філософії запровадив і обґрунтував представник класичної німецької філософії Людвіг А. Фейербах (1804-1872), який зробив його основою критики релігії та філософського ідеалізму². Одним із засновників сучасної філософської антропології був німецький філософ Макс Шелер (1874-1928), який зробив значний внесок у розвиток філософської аксіології та соціології пізнання. З середини 1910-х років він звернувся до католицької релігійної філософії і надалі еволюціонував у бік персоналістичної метафізики³. Його основними творами є: «Формалізм в етиці і матеріальна етика цінностей» (1913-1916); «Про вічне в людині» (1921), «Становище людини в Космосі» (1927) та ін.

Кризу буржуазного суспільства на початку ХХ століття Шелер пояснював кризою особистості, її культурних установок і цінностей. У центр своїх філософських досліджень він поставив проблему людини, проблему людської особистості. Згідно з Шелером, всі головні проблеми філософії зводяться до проблеми, що таке людина і яке становище займає вона всередині сукупності буття, світу і Бога. Основну особливість людини німецький філософ бачив у її спрямованості до Бога.

Шелер заявляв, що настав час народження синтетичної антропології, здатної стати основою для всіх наших знань про світ, бо основою основ цього світу є людина.

У другій половині ХХ століття термін «антропологія» став вживатися в назві найрізноманітніших і часто взаємовиключних філософських шкіл і течій. Але в будь-якому разі філософська антропологія мислилась її творцями як особлива філософська дисципліна, що відповідає на питання людини про саму себе і поглиблює її самосвідомість⁴.

Сучасна філософська антропологія намагається синтезувати абстрактні філософські та релігійно-богословські спекуляції, психологію і біологію в певне єдине ціле. При цьому між ними є значні розбіжності, що визначаються вибором предметних пріоритетів і відповідних їм пізнавальних інструментів. Своєрідним підсумком розвитку філософської антропології в другій половині ХХ століття стала поява культурної антропології у філософському середовищі ФРН, творці якої (Е. Ротхакер, М. Ландман та ін.) спробували об'єднати різні гілки філософської антропології⁵. Твори Ротхакера здійснили значний вплив на філософсько-соціальну думку Німеччини 30-х років і навіть певною мірою слугували для обґрунтування політико-ідеологічної програми фашизму. Після закінчення Другої світової війни Ротхакер інтенсифікував свої антропологічні дослідження. Для культурної антропології цього зразка властива біологізація соціальних відносин і натуралізація людської сутності, що, згідно з Ротхакером, сягає своїм корінням у вітальні процеси як породження деякої «вселенської волі».

Особливим різновидом філософської антропології є екзистенціалістська антропологія. У ХХ столітті проблема людини ніби подвоїлася, оскільки як рівнозначна проблема стала фігурувати проблема особистості (персони). Свій вклад у це подвоєння внесла філософія персоналізму.

Персоналізм є тейстичним напрямком сучасної філософії, що визнає особистість первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю, а весь світ проявом творчої активності верховної особистості – Бога. Персоналізм сформувався наприкінці XIX століття в Росії та США, а потім у 30-х роках ХХ століття заявив про себе у Франції та інших європейських країнах⁶. У Росії ідеї персоналізму розвивали М. А. Бердяєв⁷, Л. Шестов⁸, почесні М. О. Лоський⁹. Основоположниками американського персоналізму стали Б. Боун, Дж. Ройс, чиїми послідовниками були У. Хокінг, М. Калкінс, Е. Брайтмен, Дж. Хаусон, Р. Т. Флюеллінг та ін. Французькі персоналістів представлені такими іменами, як: Е. Мунье, Ж. Лакруа, П. Ландсберг, М. Недонсель, П. Рікер та ін. Нерелігійний персоналізм розвивався Б. Коутсом (Великобританія), В. Штерном (Німеччина) та ін.

Персоналісти висувають на перший план не суб'єкта класичної філософії, який пізнає істину, а людську особистість в її інтегральній цілісності. Поняття «особистість» вони перетворюють на центральну категорію своєї філософської онтології, вважаючи особистість основним проявом буття, в якому вольова активність, діяльність поєднується з безперервністю існування («потоком життя»). Завданням орієнтації людини у світі тейстичний персоналізм покладає на релігійну філософію, яка покликана знайти сенс всього існуючого з погляду волевиявлення людини в співвіднесеності з вищим початком буття, яким є Бог.

Не без допомоги філософських антропологів і філософів-персоналістів проблема «людини» та «особистості» увійшла до складу постійної проблематики філософії ХХ століття, хоча ортодоксальні марксистські філософи, особливо в особі радянських ідеологів, довго намагалися ігнорувати цю проблему. Тим не менше в 70-80-х роках минулого століття поняття «особистість» все ж таки було включено до складу радянських філософських словників та енциклопедій, бо всім було очевидно, що людина – не «гвинтик», а цілком самодостатня соціокультурна цінність. Визначення особистості, що даються в цих словниках, свідчать, що особистість становить стійку систему соціально-значущих рис, які характеризують індивідуума як члена того чи іншого суспільства або спільноти, а індивідуальний носій даних рис характеризувався як вільний і відповідальний суб'єкт свідомої вольової діяльності¹⁰.

Як стверджували радянські філософи, проблема особистості у філософії – це перш за все питання про те, яке місце займає людина в світі, чим вона фактично є і чим може стати, які межі її вільного вибору і соціальної відповідальності (І. С. Кон). У своєму первинному значенні, зазначав відомий соціолог І.С.Кон, слово «особистість» означало маску, роль, що виконувалася актором у давньогрецькому театрі. Вже в античності виникає проблема невідповідності реальної поведінки людини та її «сущності» («ідеї»). Ця невідповідність набуває форми дуалізму в філософії Нового часу, коли, починаючи з Р. Декарта, поширюється ідеологія психофізичного паралелізму, яка розділила філософів на два табори – ідеологів дуалізму та їх опонентів¹¹.

У сучасній психології під особистістю найчастіше розуміють якесь інтегруюче начало, що зв'язує воєдино різні психічні процеси людини і надає її поведінці необхідну послідовність і стійкість. Залежно від того, в чому саме вбачається таке інтегруюче начало, теорії особистості поділяються на психофізіологічні, біосоціальні, психосоціальні, психостатичні і т. д.

За словами Кона, для сучасних вчених великих теоретичні труднощі становить проблема структури особистості, бо представники різних шкіл і напрямів у філософії, соціології та психології по-різному описують і пояснюють цю структуру. Так, наприклад, у психології створенню загальнонауковій теорії особистості перешкоджають не лише розбіжності в ідеології і методології психологічних шкіл і напрямків, а й багаторівневість самого об'єкта дослідження, починаючи з біологічного рівня і закінчуєчи соціальним. Не менш проблематичною є ситуація і в соціології, де вивчаються не індивідуальні особливості людини, а перш за все та соціальна система, в яку вона включена, і ті соціальні функції (ролі), які вона виконує. Різноманітність цих соціальних систем і функцій настільки велика, що вчені часом губляться перед величезною масою емпіричного матеріалу, який не вкладається в раніше відомі класифікаційні схеми. Тому соціологія особистості ще є далеко від того, щоб заявити про себе як про утворену наукову дисципліну¹².

Важливо підкреслити, як це і роблять багато вчених, що певну допомогу у створенні психології особистості і соціології особистості можуть надати дослідження в області психопатології та соціологічного вивчення індивідуальних і колективних форм поведінки, що відхиляються від нормалі, бо, як відомо, знання «винятків із правил» допомагають краще зрозуміти самі «правила» (норми, цінності і т.п.). Таке ставлення до досліджуваних об'єктів не може не торкнутися і методологічної проблематики філософії, особливо соціальної філософії та філософії права.

Традиційно зазначена проблематика стосується «позитивних» даних, тобто таких даних, які піддаються раціональній оцінці щодо їх істинності або хибності. Однак у нашому складному світі не завжди вдається дати однозначну оцінку пізнаваним явищам і процесам, особливо в тих випадках, коли «винятків» з правил набагато більше, ніж самих «правил», що свідчить про явне неблагополуччя в галузі методології наукового пізнання. Тут слід зауважити, що філософи і соціологи вважають за краще уникати «патології», а коли цього зробити неможливо, намагаються втиснути їх у прокрустові схеми традиційних уявлень, кажучи про боротьбу протилемностей, конфлікти та антагонізми, необхідність та випадковість, раціональне і ірраціональне і т.д. і т.п. Тому загальнотеоретичні поради виявляються малокорисними або зовсім непотрібними для соціологів, психологів та юристів, що мають справу не з умоглядними абстракціями, а з емпіричними явищами і процесами, що вивчаються конкретними, об'єктивно орієнтованими методами.

Очевидно, настав час, коли такі суспільні науки, як філософія, психологія, соціологія та юриспруденція, повинні впритул зайнятися дослідженням різних патологій, бо планета людей все більше страждає від різних «хвороб» (соціальних, політичних, економічних, ідеологічно та екологічних), а перспективи соціального розвитку сьогодні виглядають аж ніяк не настільки світлими, якими вони видавалися на початку ХХ століття. Це рівною мірою стосується проблем «людини» та «особистості».

Німецький учений В. Тайхманн, проводячи аналіз існуючих поглядів на проблему особистості, закликає звернутися до більш поглиблого вивчення глобальних загальнолюдських проблем, пояснюючи це тим, що спостерігається «повсюдний інтерес до питань про сенс буття і ціннісні орієнтації»¹³.

У дискусіях з проблем співвідношення економіки і політики, політики і права висловлюються побоювання щодо того, що розвиток науки і техніки може призвести до зниження порогу гуманності та людяності. У зв'язку з цим виникає низка запитань: чи не занадто дорогою ціною дістается людству прогрес? чи не слід перед обличчям атомної небезпеки піти у сферу особистого життя? і т. п. Такі питання свідчать про важливий переломний момент у формуванні уявлень про людські цінності, про зміну ціннісних орієнтацій, про пошуки дієвих світоглядних і духовних ідеалів на шляхах подолання суспільних та індивідуальних суперечностей і конфліктів. Розглядаючи сучасну наукову літературу, Тайхманн відзначає недоліки, характерні для навчальних посібників з філософії і права. Він стверджує, що «читач отримує картину природного і суспільного світу, в якому він живе, але нічого не дізнається про свій внутрішній світ, про свою індивідуальність, про свої емоції, афекти, ціннісні уявлення й ідеали, про сенс своєї життєдіяльності»¹⁴. Таким чином, якість підручників з низки гуманітарних дисциплін вимагає серйозного поліпшення, у тому числі і більш глибоко-го висвітлення проблем особистості.

Цікаво відзначити, що Тайхманн не наполягає на створенні універсальної теорії особистості. Він вважає, що необхідні міждисциплінарні розробки з проблем теорії особистості, бо людина є найскладнішим предметом науки і вимагає цілеспрямованої взаємодії різних дисциплін (соціології, психології, теорії культури, педагогіки, юриспруденції тощо)¹⁵.

Щоб довести, що особлива теорія особистості не потрібна, Тайхманн пропонує зупинитися на світоглядному характері гуманітарного знання. Аналізуючи світоглядні функції гуманітарних наук, він приходить до висновку, що цих функцій цілком достатньо для того, щоб забезпечити концентрацію всіх окремих гуманітарних наук і дисциплін на одному об'єкті – на людині¹⁶.

Як бачимо, зовсім не всі з сучасних вчених-гуманітарів наполягають на необхідності створення універсальної теорії особистості, хоча і не заперечують того, що поглиблене розуміння людини, людської особистості є актуальним завданням. Це слід зауважити, оскільки з гуманітаріями-теоретиками часто трапляється таке, коли вони починають теоретизувати з кожного приводу, забуваючи про дослідження реальних речей, знання про які можуть набути форму теоретичних узагальнень, а можуть і не набути. У цьому плані показо-

вою є монографія Л. П. Станкевича «Проблеми цілісності особистості»¹⁷, в якій автор намагається закласти методологічні основи для створення узагальнюючої теорії особистості.

На думку Станкевича, базисним методологічним поняттям в теоретичному осмисленні особистості є поняття «цілісність», бо цілісність – це фундаментальна властивість складних систем. Властивості і потреби цілого виступають в якості найважливіших детермінант історичного розвитку, причому розвитку самої властивості цілісності виявляється особливим критерієм розвитку. Існування цілісності визначається сукупністю зв'язків не тільки внутрішніх елементів системи, але й зовнішніх відносин, зв'язків і взаємодій¹⁸.

Людська особистість починається з індивідуума, який є органічною цілісністю і визначається як системна цілісність ієрархічно організованого об'єкта, що має властивості неподільності як біологічна, органічна цілісність¹⁹.

За словами Станкевича, індивідуум розвивається в особистість у процесі праці як соціальної діяльності, під час якої в ньому суб'єктивуються об'єктивні здатності суспільства. Цілісність особистості визначається рівнем розвитку суспільства. Тому в дослідженні особистості необхідно йти від цілісності суспільства до цілісності особистості²⁰.

Що ж, згідно з Станкевичем, становить особистість в системі суспільних відносин?

Особистість в системі суспільних відносин – це суб'єкт, який самовизначається на основі вироблених ціннісних установок та орієнтацій. «Рівень цілісного розвитку особистості вимірюється способом, мірою включеності її індивідуального буття в різноманітну систему суспільних відносин»²¹. Включеність залежить від позицій і диспозицій, які виробляються і розвиваються у спілкуванні. Суспільні відносини, соціальна діяльність і спілкування є, на думку Станкевича, трьома основними чинниками, що детермінують цілісний розвиток особистості.

Що стосується соціальної діяльності, то вона, як вважає Станкевич, обумовлює цілісний розвиток особистості. При цьому діяльність носить двоякий характер – соціально-об'єктивний та особистісно-суб'єктивний.

За Станкевичем, особливе місце в розвитку цілісності особистості відіграє спілкування, яке розглядається у співвідношенні з відособленням. Необхідна гармонія цих факторів, оскільки крайнє відособлення, як і крайнє розчинення свого Я в колективному Ми, призводить до самотності або безликості, що має наслідком дисбаланс «індивідуальне – суспільне», що негативно відображається на людській особистості та її цілісності²².

Сьогодні перед суспільством, включаючи українське суспільство, стоять нові і дуже складні соціальні завдання, для вирішення яких потрібний кваліфікований науковий аналіз, на основі якого можна давати рекомендації практичного характеру з виховання та навчання особистості, з управління суспільними процесами, включаючи подолання негативних явищ у соціальному житті. Особливу роль в цьому розумінні може й повинна відіграти юридична антропологія.

Юридична антропологія – одна з наймолодших юридичних дисциплін, що тяжіє до соціальної філософії та соціології права, оскільки вона є науковою про людину як соціальному істоту в її правових проявах, характеристиках та визначеннях. В історичному плані юридична антропологія вивчає правові форми суспільного життя людей від давнини до наших днів. У синхронічному плані вона займається вивченням основних юридичних відносин (сімейно-родинні відносини, відносини власності, договірні відносини і т.д.). Таким чином, до предметної області юридичної антропології входить юридичний аналіз різних правових систем і в цілому весь комплекс правових явищ з урахуванням їх соціально-історичної зумовленості (правові норми, відносини, ідеї, інститути, процедури, способи регуляції поведінки, захист правопорядку, розв'язання конфліктів та т. д.), які складаються в різних регіонах світу і у різних спільнот (первісних, традиційних, сучасних), у різних етносів і в різні епохи²³.

Юридична антропологія виникла на перетині юриспруденції, соціальної антропології, соціології, психології та філософії. Це визначає її комплексний характер і передбачає вивчення взаємозв'язку юридичної антропології із зазначеними науками.

Що стосується актуальності досліджень з проблематики юридичної антропології, то вона зумовлена, крім сухо пізнавального аспекту, радикальною переоцінкою багатьох цінностей, викликаної розпадом Радянського Союзу і затвердженням нових економічних, політичних і культурних відносин як усередині колишніх радянських республік, так і в міжнародному житті. Істотний внесок у практику сучасного державного будівництва юридична антропологія може зробити в плані більш глибокого вивчення правових аспектів міжетнічних і міждержавних відносин, дослідження специфіки нових правових форм організації життя різних суспільств, спільнот і держав на території колишнього СРСР і в сучасній Україні (з урахуванням багатонаціонального складу її населення, конфесійних відмінностей, різноманітних духовних, культурних і правових традицій і т. д.).

Практична значимість проблематики юридичної антропології полягає ще й у тому, що з'являється реальна можливість подолання вітчизняного відставання від західної юриспруденції не лише в науковому плані, а й у педагогічному, оскільки у вищій школі України відсутні курси з юридичної антропології. Створення таких навчальних курсів важливо як для підвищення рівня і якості загально-правових знань сучасних юристів, так і для підготовки майбутніх фахівців у галузі юридичної антропології.

---

¹⁷ Див. напр.: Буева Л. П. Человек: деятельность и общение. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.; Бодалев А. А. Формирование понятия о другом человеке как личности. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – 135 с.; Боголюбова Е. В. Культура и общество: (Во-

просы истории и теории). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 232 с.; Батенин С. С. Человек в его истории. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 295 с.; Джисоев О. И. Культура – нация – личность. – Вопросы философии. – М., 1982. – № 10. – С. 76–82.; Злобин Н. С. Культура и общественный прогресс. – М.: Наука, 1980. – 303 с.; Каган М. С. Человеческая деятельность: (Опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.; Культура в свете философии. – Тбилиси: Хеловнеба, 1979. – 199 с.; Малахов В. А. Культура и человеческая целостность. – К.: Наукова думка, 1984. – 119 с.; Маркарян Э. С. Очерки теории культуры. – Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1969. – 228 с.; Маркарян Э. С. О генезисе человеческой деятельности и культуры. – Ереван: Изд-во АН АрмССР, 1973. – 146 с.; Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука. – М.: Мысль, 1983. – 284 с. Марков Б. В. Философская антропология. – С.-Петербург: Изд-во «Лань», 1997. – 384 с.; Межуев В. М. Культура как философская проблема. – Вопросы философии. – М., 1982. – № 10. – С. 42–52; Моль А. Социодинамика культуры: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1973. – 406 с.; Мысливченко А. Г. Человек как предмет философского познания. – М.: Мысль, 1972. – 190 с.; Резвицкий И. И. Философские основы теории индивидуальности. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 175 с.; Роль культуры в формировании личности / Под ред. Е. М. Бабосова. – Минск: Наука и техника, 1980. – 192 с.; Соколов Э. В. Культура и личность. – Л.: Наука, 1972. – 228 с.; Табидзе О. И. К проблеме целостности человека. – Вопросы философии. – М., 1973. – № 3. – С. 43–50; Философские проблемы культуры / Ред. Н. З. Чавчавадзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1980. – 220 с.; Ярошевский Т. М. Размышления о человеке: Пер. с польск. – М.: Политиздат, 1984. – 198 с.

² Див.: Фейербах Л. Основные положения философии будущего: Пер. с нем. // В кн.: Избр. филос. произведения. – В 2 т. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – С. 134–204; Фейербах Л. Сущность христианства: Пер. с нем. – Т. 2. – С. 7–405; Фейербах Л. Из эрлангенских лекций по логике и метафизике: Пер. с нем. // Собр. произведений. – В 3 т. – М.: Мысль, 1967. – Т. 1. – С. 47–62.

³ Шелер М. Положение человека в Космосе: Пер. с нем. // В кн.: Проблема человека в западной философии. – М., 1988. – С. 31–90.

⁴ Современная буржуазная философия / Под ред. А. С. Богомолова, Ю. К. Мельвиля, И. С. Нарского. – М.: Высшая школа, 1978. – С. 505.

⁵ Див.: Современная философия и социология в ФРГ. – М.: Мысль, 1971. – 259 с.

⁶ Див.: Кузнецов В. Н. Французская буржуазная философия XX века. – М.: Мысль, 1970. – 318 с.

⁷ Див.: Бердяев Н. А. О Назначении человека. – М.: Изд-во «Республика», 1993. – 383 с.

⁸ Див.: Шестов Л. Собр. соч. – Т. 1 – 6. – СПб, 1911.

⁹ Див.: Лосский Н. О. Бог и мировое зло. – М.: Изд-во «Республика», 1994. – 432 с.

¹⁰ Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С. 313.

¹¹ Кон И. С. Социология личности. – М.: Политиздат, 1967. – С. 12.

¹² Див.: Кон И. С. Дружба. – М.: Политиздат, 1989. – 350 с.

¹³ Teichmann W. Brauchen wir eine philosophische Theorie der Persönlichkeit? // Dt. Ztschr. für Philosophie. – Berlin, 1988. – Jg. 36. – H. 12. – S. 1065.

¹⁴ Ibid. – S. 1066.

¹⁵ Ibid. – S. 1068.

¹⁶ Ibid. – S. 1077.

¹⁷ Див.: Станкевич Л. П. Проблемы целостности личности: (Гносеологический аспект). – М.: Высшая школа, 1987. – 134 с.

¹⁸ Там само. – С. 7.

¹⁹ Там само. – С. 19.

²⁰ Там само. – С. 34–35.

²¹ Там само. – С. 51.

²² Там само. – С. 80.

²³ Див.: Закревский И. Об учениях уголовно-антропологической школы. – Харьков, 1893. – 233 с.; Карбонье Ж. Юридическая социология: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1986. – 351 с.; Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М.: Издательство М. и С. Сабашниковых, 1916. – 704 с.; Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П. Современная социология права. – М.: Юрист, 1995. – 297 с.; Кульчар К. Основы социологии права: Пер. с венг. – М.: Прогресс, 1981. – 256 с.; Нерсесянц В. С. Философия права. – М.: Изд. группа ИНФРА* М – НОРМА, 1997. – 652 с.; Подгорецкий А. Очерк социологии права: Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1974. – 328 с.; Рулан Н. Юридическая антропология: Пер. с фр. – М.: Норма, 1999. – 310 с.; Сабо И. Основы теории права: Пер. с венг. – М.: Прогресс, 1974. – 270 с.; Cotterrell R. The politics of jurisprudence: A critical introduction to legal philosophy. – London, Edinburg: Butterworths, 1989. – XI, 277 p.; Husak D. N. Philosophy of criminal law. – Totowa, New York: Rowman, 1987. – XI, 266 p.

Резюме

Юридична антропологія як нова міждисциплінарна наука має комплексний характер, передбачає вивчення взаємозв'язку юридичної антропології з юриспруденцією, філософією, соціальною антропологією, соціологією і психологією, потребує подальшої теоретичної розробки і викладання у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: особистість, правовий статус особистості, філософська антропологія, юридична антропологія.

Résumé

Юридическая антропология как новая междисциплинарная наука имеет комплексный характер, предусматривает изучение взаимосвязи юридической антропологии с юриспруденцией, философией, социальной антропологией, социологией и психологией, нуждается в дальнейшей теоретической разработке и преподавании в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: личность, правовой статус личности, философская антропология, юридическая антропология.

Summary

Legal anthropology, being a new inter-disciplinary branch of science possessing complex character and contemplating study of correlation between legal anthropology, on the one hand, and jurisprudence, philosophy, social anthropology, sociology and psychology, on the other, calls for further theoretical elaboration and merits to be taught in the Ukrainian high school.

Key words: personality, legal status of personality, philosophical anthropology, legal anthropology.

Отримано 8.07.2010

Л. В. ХУДОЯР

Леся Вікторівна Худояр, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

**ПРИНЦИП РІВНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ
XIX – ПОЧ. ХХ СТОЛІТЬ**

Становлення принципу рівності в українському праві напряму пов'язане з розвитком ідеї конституціоналізму в період національного відродження. Найважливіше значення у цьому плані мають конституційні проекти: «Начерки Конституції Республіки» Г. Л. Андрузького (1846-1847 рр.), «Проект оснований Устава українського общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884) М. П. Драгоманова, «Основний Закон Самостійної України» (1905) М. І. Міхновського, «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.) М. С. Грушевського.

Принцип рівності починає формуватися та закріплюватися в українському праві ще у XVII ст., про що свідчать гетьманські акти конституційного характеру, зокрема, Зборівський трактат, універсал Богдана Хмельницького «На підтвердження прав шляхти пінського повіту» від 28 червня 1657 р., Гадяцький трактат та деякі інші акти. Вершиною розвитку конституційно-правової думки періоду Гетьманщини стала, на нашу думку, Конституція Пилипа Орлика, у якій вперше, серед відомих нам українських нормативно-правових актів, згадувалося про рівність козаків, зокрема у «публічних справах» (ст. 6)¹.

Вперше в українській правовій думці зміст та значення принципу рівності було розкрито у перших двох конституційних проектах Георгія (Юрія) Левовича Андрузького 1846-1947 рр. Зокрема, одна з одинадцяти частин другого проекту конституції мала назву «Про рівність».

Рівність Г. Л. Андрузького вважає основоположним принципом організації суспільно-державного життя: «Наша спільна рівність відкидає стани в деяких відношеннях, а саме: 1) і пастух, і син вельможі рівно можуть прагнути до звеличення, 2) і вельможі, і пастух рівно підлягають закону, 3) батько не передає своїх приватних прав сину і той з народження отримує тільки права загальні, приватних же може досягти сам. Отже: 1) дворянство та ніякий інший стан, що дає приватні права та переваги по народженню надавати їх не повинне. Існування ж цехів, купецтва, землеробів, військових бути не повинно. Існувати ж повинні стани: духовний, купецький, промисловий, військовий, вчений, землеробський»².

Положення «Начерків» свідчать про те, що автор вважає рівність однаковим масштабом і рівною мірою права, тобто, що люди між собою є не рівними, а рівноправними. Рівність, стверджує мислитель, щодо інших є двоякою: «спільна – по праву народження і приватна – по праву заслуг. За народженням кожен має право: а) свободи... б) майна с) способу життя д) захисту законів на рівні з усіма іншими. За заслугами (законними): а) отримання влади, б) почестей, переваг на рівні з кожним, що має такі ж заслуги. Заслуги ж протизаконні піддають позбавленню і тих і інших прав. Заслуга тим важливіша, чим вона корисніша для самої держави...»³.

Таким чином, наведені положення конституцій Г. Л. Андрузького свідчать про те, що автор не ототожнює поняття «рівність» і «рівноправність» і, веде мову саме про рівноправність. Зокрема, у другому проекті зазначається: «Рівні права державні суть: 1) закони для всіх одні й ті ж; 2) місця і почесті доступні для всіх безумовно: це за нинішнього образу правління государ може і зобов'язаний зробити; необхідно внушити ці поняття кожному. Отже, права русина: а) особиста свобода; в) рівність перед законом; с) він є благородним не по народженню, а по життю»⁴. Зокрема, важливим кроком до становлення рівноправності Г. Л. Андрузький вважав звільнення селян від кріпосної залежності.

О. І. Салтовський зазначає, що головним засобом проведення послідовних демократичних реформ Г. Л. Андрузькій вбачав подолання суспільних суперечностей та «злиття народу», «знищення» станів та родів, шляхом ліквідації станових та родових привілеїв, що передаються у спадок без будь-яких заслуг перед суспільством⁵. Так, у «Начерках» зазначалось: «Для ослаблення станів та злиття народу у ціле необхідно: 1) знищити роди; 2) особиста свобода кожного; 3) рівні права державні для всіх. Знищенню родів приведе до пониження недостойних і вивищення корисних, згладить в народі рабське становище, облагородить образ думок так, що благородними не по одному званню будуть, допускаючи на важливі місця людей різного походження»⁶.